ઈસપ અને તેની વાતો

ભાગ – ૧

મગનભાઈ પ્રભુદાસ દેસાઈ

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ-૧૪

da

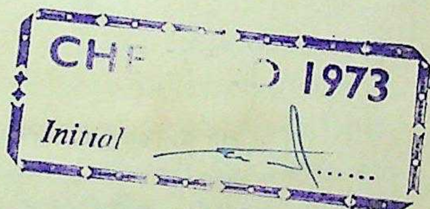
uku

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાવલિ પુ૦ ૯૭

ઈસપ અને તેની વાતો

ભાગ – ૧

મગનભાઈ પ્રભુદાસ દેસાઈ

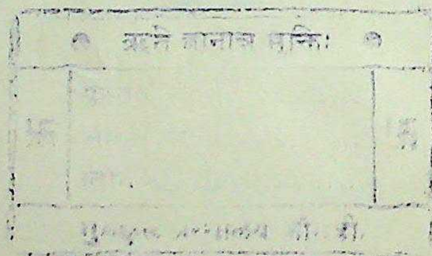

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ–૧૪

પ્રકાશક
મગનભાઈ પ્રભુદાસ દેસાઈ
મહામાત્ર, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ-૧૪
મુદ્રક
જીવણજી ડાહ્યાભાઈ દેસાઈ
નવજીવન મુદ્રણાલય, અમદાવાદ-૧૪

પહેલી આવૃત્તિ, પ્રત ૫,૦૦૦

પ્રાપ્તિસ્થાન
નવજીવન કાર્યાલય
અમદાવાદ-૧૪

૪૦ નવા પૈસા માર્ચ, ૧૯૫૮

પ્રકાશકનું નિવેદન

ઈસપની વાતો જગત્સાહિત્યમાં સ્થાન પામી છે. આ સાહિત્યનું એક લક્ષણ એ છે કે, તે વારંવાર વાંચીએ સાંભળીએ તોય તેનો રસ તાજો ને તાજો જ રહે અને પેઢી દર પેઢી જતાં છતાં તેનું વસ્તુ જૂનું ન થાય. તેનું કારણ એ છે કે, આ વાતોમાં ઈસપે માનવ સ્વભાવ, વૃત્તિ, તથા મનનાં વલણ-વળાંક અને લાગણીઓ વગેરેનું જે રીતે આકલન કરીને નિરૂપ્યું છે, તે એવું મૌલિક અને સનાતન છે. તેમાં જાતિ કે દેશ કાલની પણ મર્યાદા નથી. આથી જ તે કથાઓ અમર પણ બની છે.

આવી મશહૂર જગપ્રસિદ્ધ વાર્તાઓને 'લોકજીવન'ના વાચકો માટે લખવા માંડી હતી. તે હવે પુસ્તક રૂપે આપવામાં આવે છે. એનો અર્થ એ નથી કે, તે ગુજરાતીમાં અગાઉ ઊતરી નહોતી. અનેક કલમે ઊતરે તોય નવીનતા ન મટે એવી આ વાતો છે. અને આ વાર્તાઓના વસ્તુ પર કલમ જ નહીં, ચિત્રકારની પીંછી પણ એવી જ વિવિધતાથી ચાલી છે. આ ચોપડીમાં તે પરથી ચિત્રો પણ સંઘર્યાં છે.

'લોકજીવન'માં પડેલી આ વાતો અને તેનાં ચિત્રો વગેરે વણીને પુસ્તકાકાર આપવાના કામમાં મારા સાથી-મિત્ર શ્રી મુકુલભાઈની મદદ ન હોત તો આ વાર્તાઓ આટલી વહેલી ન પ્રસિદ્ધ થઈ શકત. સમાજશિક્ષણ વાચનમાળાના મણકા તરીકે તે અપાય છે, તેથી ૪૮ પાનની મર્યાદા રાખી છે. આથી બે ત્રણ ભાગમાં તે એક પછી એક બહાર પડશે. આશા છે કે, આ ચોપડીઓ આબાલવૃદ્ધ સૌને ગમશે.

૨૦–૩–'૫૮

અનુક્રમણિકા

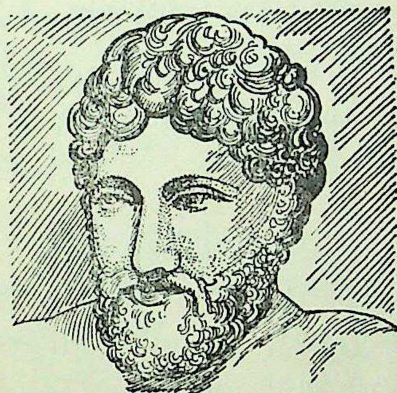
પ્રકાશકનું નિવેદન ૩

ઈસપ ૫

ઈસપની વાતો

૧. ફૂલણજી ફટાક! ૧૩
૨. રાજા ક્યાંથી આવ્યો? ૧૫
૩. રીંછ અને બે મુસાફરો ૨૧
૪. ઘોડો અને ગધેડો ૨૨
૫. લાલચુ શિયાળ અને ઊંચી દ્રાક્ષ ૨૪
૬. જેવા આપણે તેવો સામો ૨૬
૭. કાગડો અને શિયાળ ૨૭
૮. સેવાને નામે સોદો ૨૯
૯. મૂરખ મિત્ર ૩૧
૧૦. યોજના અને તેનો અમલ ૩૨
૧૧. રીંછ અને બકરો ૩૪
૧૨. ઘેટાં-ચોર વરુ ૩૬
૧૩. બળથી કળ ચડે ૩૮
૧૪. ખોટી બૂમાબૂમ ૪૦
૧૫. પરોપદેશે પાંડિત્ય ૪૧
૧૬. લોભે લક્ષણ જાય ૪૨
૧૭. ચોર અને તેની મા ૪૪
૧૮. શિયાળ અને બગલો ૪૬
૧૯. સૂવર અને શિયાળ ૪૮

ઈસપ

૧

ગુલામનો કોઈ ભાવ પૂછે ખરું? ગુલામી એવી ખરાબ વસ્તુ છે. તેથી કોઈને ગુલામ થવું ગમતું નથી. એનો અર્થ એ કે, આપણે કોઈને ગુલામ કરવું યા રાખવું ન જોઈએ.

છતાં, દુનિયામાં બધે લોકો ગુલામો રાખતા. ધીમે ધીમે કરતાં તેમાં સુધારો થયો છે. કેટલાક સમજણા માણસોએ એ બાબતમાં માનવ-જાતને ચેતવી. પરિણામે આજે દુનિયાના દરબારમાં ગુલામી વરજવા લાયક એબ ઠરી ચૂકી છે.

ગ્રીસ દેશની વાત છે. અઢી હજાર વર્ષ પર એ દેશમાં અનેક મોટા માણસો થઈ ગયા. દુનિયા આજે પણ એ બધાને માન અને ભાવની સાથે સંભારે છે. એવા અમર પુરુષોમાં એક ગુલામ પણ હતો.

આ ગુલામ મહાપુરુષનું નામ ઈસપ હતું. તેને વિષે ઝાઝું જાણવાનું મળતું નથી. થોડુંક મળે છે તેટલું પણ મજાનું છે.

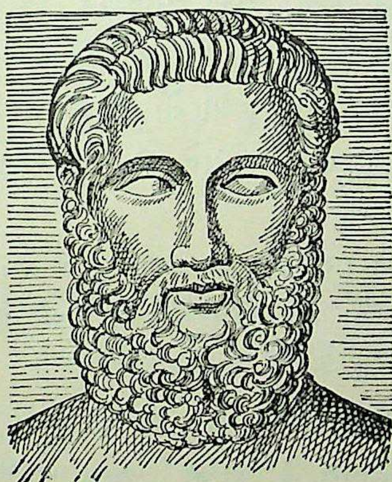
ઈ. સ. પૂ૦ ૬૨૦ થી ૫૬૦ સુધી તે હશે એમ ગણાય છે. એક ગ્રીક શેઠને ત્યાં તે ગુલામ હતો. પશુપક્ષીઓ વિષે ટૂચકા બનાવીને કહેવાની કુદરતી બક્ષિસ તેને હતી. જ્યારે જેવો પ્રસંગ, ત્યારે તેવો ટૂચકો એ બનાવતો. તેમાં વિનોદ ને મજાક તો હોય જ. પણ તેની સાથે તેમાં સચોટ બોધ પણ ભરેલો રહેતો. તેથી આ ટૂચકાઓને નીતિકથાઓ પણ કહે છે. યુરોપની બધી ભાષાઓમાં તે ઊતરી છે. આપણે ત્યાં પણ ઘણીખરી ભાષામાં એ ઉતારવામાં આવી છે. એક જણે સંસ્કૃતમાં પણ એ ઉતારી છે.

વાતો કહેવાની કુદરતી બક્ષિસે ઈસપને તેની ગુલામીમાંથી છોડાવ્યો. શેઠે તેની આ શક્તિની કદર કરી અને તેને મુક્તિ આપી. પછી તો ઈસપ રાજદરબારમાં પણ માન પામવા લાગ્યો. દિવસે દિવસે ઈસપની બુદ્ધિ

અને ડહાપણની કીર્તિ એટલી વધવા લાગી કે, તે સમયે ગ્રીસ દેશમાં સાત ડાહ્યા પુરુષો જાણીતા હતા તેઓની બરોબરીમાં લોકો તેને ગણવા લાગ્યા.

૨

ઈસપના વખતમાં ગ્રીસ દેશમાં સોલન કરીને એક મહાપુરુષ થઈ ગયો. મનુ જેવો મોટો ધર્મશાસ્ત્રી તે હતો. તેનું ડહાપણ આજે પણ યુરોપમાં કહેવતરૂપ ગણાય છે.

એક વાર સોલન અને ઈસપનો મળવાનો પ્રસંગ બન્યો. ઈસપ ગુલામ મટી ગયા પછી લીડિયા પ્રદેશના રાજા ક્રીસસને ત્યાં રહેતો હતો. આ રાજા ભારે ધનવાન હતો. તેની કીર્તિ ખૂબ ગવાતી હતી.

સોલન એક વાર એના દરબારમાં આવી ચડ્યો. રાજા મહારાજાઓને વખાણ અને ખુશામત બહુ વહાલાં લાગે છે. પણ સોલને તો તેને બદલે રાજાને ઉપદેશ આપ્યો કે, 'હે રાજા, રાજપાટ અને એશઆરામ કોઈનાં રહ્યાં છે? એ તો આજ છે અને કાલે નથી!'

રાજાને આવી કડવી વાત ગમી નહીં. તે સોલન પર ચિડાયો, અને સોલન રાજાનો અણમાનીતો થયો.

સોલન જેવા ડાહ્યા માણસને આમ થયું, તેથી ઈસપને દુ:ખ થયું. તેણે સોલન પાસે જઈને તેને કહ્યું, "ભલા ભાઈ, આપણે યા તો રાજાઓનું નામ ના લેવું જોઈએ; અથવા તો તેમને જે ગમે એવું જ કહેવાનું રાખવું જોઈએ."

સોલને ઈસપને ઉત્તર આપ્યો, "ના; એમ નહીં. આપણે યા તો ચૂપ રહેવું; યા તો તેમને ઉપયોગી હોય તેવું કહેવું જોઈએ."

આપણને સવાલ થાય છે કે, આમાં સાચું કોનું માનવું? સોલનનું કે ઈસપનું? સત્તા આગળ શાણપણ ન ચાલે, એમ તો આપણા લોક પણ કહે છે. પણ સોલનની વાત પણ જરાય ખોટી નથી.

ઈશ્વરને કરવું તે, આગળ ઉપર, ખરેખર, સોલનની વાત રાજાને ખરે વખતે ખપ લાગી! રાજા ક્રીસસ પર

ઈરાનનો બાદશાહ સાયરસ ચડી આવ્યો, અને તેણે તેને હરાવીને જીવતો બાળી મૂકવાની સજા ફરમાવી.

ક્રીસસને બાળી મૂકવા ચિતા તૈયાર થઈ. તેને એ ઉપર લટકાવવામાં આવ્યો. આગ મૂકવાની તૈયારી હતી. ત્યાં તો ક્રીસસે જોરથી બૂમ પાડી, 'સોલન! સોલન!'

સાયરસે પૂછ્યું, 'શું છે? શાની બૂમ મારે છે?'

ક્રીસસ કહે, 'મને એક મહાપુરુષે કહેલી શિખામણ અત્યારે યાદ આવે છે. તેનું નામ સોલન. તેણે કહેલું કે, રાજપાટ તો મિથ્યા છે. તે વખતે મેં એ ગણકાર્યું નહીં. પણ આજ એ યાદ આવ્યું તેથી એને મેં પોકાર્યો.'

આ સાંભળીને સાયરસને થયું, 'અરેરે, કોક દહાડો મારી પણ આવી વલે ન થાય?' આથી તેણે ક્રીસસને છોડી મૂક્યો.

૩

ઈસપની વાતો ત્યારે લોકોને કેટલી બધી ગમતી હતી, તે એક ખબર પરથી બરોબર જણાશે. સૉક્રેટીસ દુનિયાની એક મોટામાં મોટી વિભૂતિ ગણાય છે. તે સત્યાગ્રહી હતો. તેથી ગ્રીક લોક તેને જેલમાં પૂર્યો હતો ને ઝેર પાઈ

મારી નાખ્યો હતો. જ્યારે તે આમ જેલમાં હતો ત્યારે તેણે થોડો વખત ઈસપની વાતોને કવિતામાં જોડવામાં આવ્યો હતો!

ઈસપનું ખૂન થયું હતું, એમ જાણવા મળે છે. ઈસપને રાજાએ ડેલ્ફી નામના ગામે મોકલ્યો હતો. તે ગામના લોકોને રાજાએ અમુક ઇનામ આપ્યું હતું. ઈસપ તે લઈને આપવા જતો હતો. પણ તે ગામે જઈ ને એણે જોયું કે, ગામલોકો તો માંહોમાંહે લડે છે! એ ઇનામને પાત્ર કેવી રીતે ગણાય? તેથી તેણે ઇનામ રાજાને પાછું મોકલ્યું. આથી ડેલ્ફીના ગામલોક એની ઉપર ચિડાયા અને તેઓએ તેનું કાસળ કાઢવાનો નિશ્ચય કર્યો. પરંતુ કંઈક યુક્તિ અજમાવ્યા વિના એમ થઈ શકે એવું નહોતું. એટલે એ લોકોએ દેવાલયમાં રહેતાં પૂજાનાં પાત્રોમાંથી એક સોનાનું પાત્ર તેના સામાનમાં, તેને ખબર ન પડે એ રીતે, મૂકી દીધું. પછી જ્યારે ઈસપ ગામની બહાર થોડેક સુધી ગયો, ત્યારે તેની પાછળ રાજ્યના માણસોને મોકલીને તેને પકડી મંગાવ્યો, અને બધાની હાજરીમાં તેના સામાનની તપાસ કરી. પૂજાનું પેલું સોનાનું પાત્ર બહાર કાઢીને પેલા લોકોએ બધાને બતાવીને કહ્યું: "જુઓ, આ ચોરટો ઈસપ દેવાલયમાંથી પવિત્ર પાત્ર ચોરી લઈને જતો હતો!" બધાએ ઈસપ પર ચોરીનું

તહોમત લગાડ્યું. ઈસપે તેમને ખૂબ સમજાવ્યા, પણ તેનું માનવા કોઈ તૈયાર ન થયું.

હવે તે વખતમાં એવો રિવાજ પ્રચલિત હતો કે, કોઈ આવો ગુનો કરે તો તેને ઊંચી કરાડ પરથી નીચે ફેંકવાની સખત સજા ફરમાવવામાં આવતી. એ પ્રમાણે નિર્દોષ ઈસપને લોકોએ નિર્દયપણે ઊંચી ભેખડ પરથી નીચે ફેંકી દીધો!

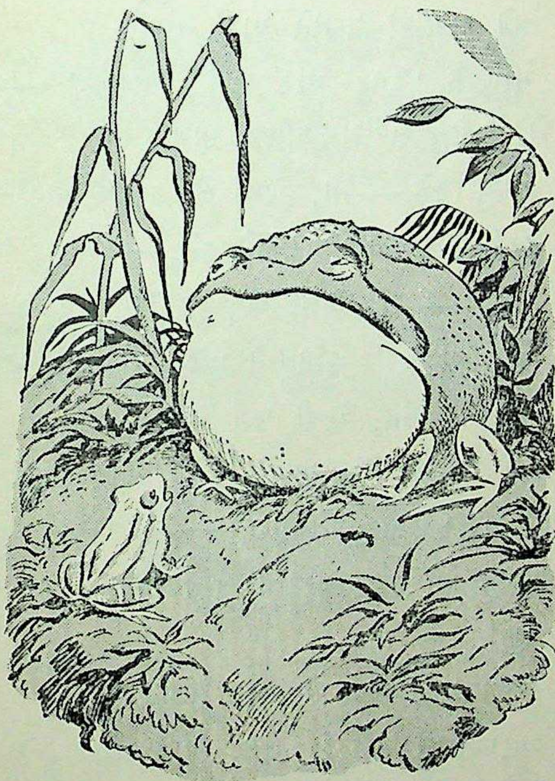
ઈસપના મરણ પછી દિવસે દિવસે લોકોને એ ખૂબ યાદ આવવા લાગ્યો. એની વાતો અનેક લોકોએ સંઘરીને બહાર પાડી. બાદશાહ-બિરબલની વાતો પેઠે, કોક એમાં પોતાની જોડીને પણ ઉમેરી હશે. છેવટે ૧૪મા સૈકામાં એક ખ્રિસ્તી સાધુએ તે સંઘરી; અને એ આજ સુધી ઈસપની વાતો તરીકે ચાલે છે.

આ વાતોમાં દુનિયાદારીના ડહાપણ અને વિનોદનો ભંડાર ભરેલો છે. કેટલીય વાતો તો કહેવતરૂપ બની ગઈ છે. હવે તે વાતો એક એક જોઈએ.

ઈસપની વાતો

૧

ફૂલણજી ફટાક!

એક બળદ તળાવડી પાસે ચરતો હતો. પાસે કેટલાંક નાનાં દેડકાં ઢગલી વળીને પડચાં હતાં. તેના

પર બળદનો પગ આવ્યો. દેડકાં પટાપટ કૂદીને તો નાઠાં, પણ એક બિચારું પગ તળે ચગદાઈ ગયું.

નાસી છૂટેલી દેડકીઓએ પાણીમાં જઈ પોતાની માને આ ખબર કહ્યા. તેઓ કહે, એક મોટું પ્રાણી હતું, તેણે અમારી દોસ્તને મારી નાંખી.

મા કહે, 'કેવડું મોટું હતું? આવડું?' — એમ કહી તે પોતાનું શરીર ફુલાવવા લાગી.

બચ્ચું કહે — ના, એથી તો ક્યાંય મોટું!

દેડકીની મા વધારે ફૂલીને કહે, — આવડું?

બચ્ચું — ના, એથી પણ મોટું!

મા વળી શરીર ફુલાવીને પૂછે — આવડું હતું?

બચ્ચું — ના, એથી પણ મોટું!

હવે માએ પોતાનામાં હોય તેટલું બધું જોર વાપરીને શરીર ફુલાવ્યું ને પૂછ્યું — આવડું?

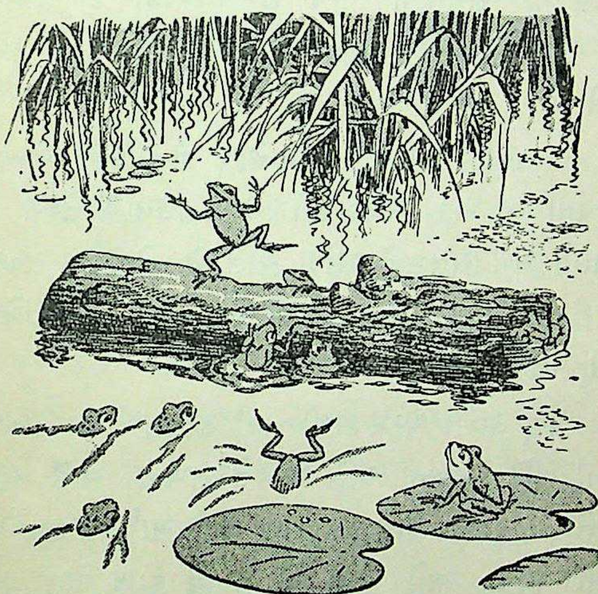
બચ્ચું ના કહે ત્યાં તો માનું શરીર ફટાક દઈને ફાટી ગયું!

ફૂલણજીના બીજા શા હાલ થાય!

આપણામાં કહે છે તેમ, લાંબા જોડે ટૂંકો જાય તો મરે નહીં તો માંદો તો પડે જ, તે આનું નામ.

૨

રાજા ક્યાંથી આવ્યો?

ગાંધીજી હમેશ કહેતા, આપણે બધા જો ધર્મથી રહીએ, નીતિથી ચાલીએ, એકબીજાને રમીગમીને રહીએ, તો રાજા કે રાજ્ય જેવા કશાની પછી જરૂર ન રહે. તેથી સારામાં સારું રાજ્ય એ કે જેને ઓછામાં ઓછી પોતાની હકૂમત ચલાવવી પડે.

આમ જો બધા માણસો વર્તે, — બધાય નહીં તોપણ મોટા ભાગનાં કહો, — તો ખરેખર માથે રાજા ન જોઈએ, અથવા હોય તો તેને ઝાઝું કામ ન રહે. પરંતુ એવું દુનિયામાં અત્યાર સુધીમાં કદી બન્યું નથી. એટલે જ સમાજને માથે હમેશ રાજા કે રાજ્યનો દોર રહે છે, અને બધાને પોતાની ધાકથી તે કબજે રાખે છે.

પ્રજામાં જેઓ ધરમી હોય છે તેમને રાજા કે રાજ્યની એ ધાક ધમકાવતી નથી; કેમ કે તેઓ તો પોતાની મેળે સમજીને સીધા ચાલે છે. તે લોકો રાજાથી ડરતા નથી; પણ પરમેશ્વરથી ડરે છે; કાયદા કરતાંય મોટા એવા ધર્મને તેઓ વહાલો કરે છે.

પણ જેઓ પરમેશ્વરથી નથી ડરતા, તેઓ રાજાના દંડની બીકે સખના ચાલે છે. તે સખના ચાલે નહીં, તો તે તો દુઃખી થાય જ, પણ તેની સાથે સમાજ પણ દુઃખી થાય; અને તેથી સૌ કોઈને દુઃખ વેઠવું પડે. એટલે પરાપૂર્વથી રાજા કે રાજ્યની ગોઠવણ મનુષ્ય-સમાજે કરી છે.

ગ્રીક વાર્તાકાર ઈસપને કોઈએ પૂછ્યું, લોકોને માથે રાજા ક્યાંથી આવ્યો? ઉત્તરમાં ઈસપે એક ટુચકો કહ્યો :

શરૂમાં બધા દેડકા છૂટથી રહેતા હતા. સૌ સૌને ફાવે તેમ કૂદે; એમની દુનિયામાં કોઈ કોઈને પૂછે નહીં, કોઈ કોઈનું સાંભળે નહીં.

આવી રીતે તો લાંબું ચાલે કેમ? બધા દુઃખી દુઃખી થઈ ગયા; સૌ કંટાળ્યા. દરેકને થયું કે, રસ્તો કાઢવો જોઈએ; નહીં તો બધા ખુવાર થઈશું.

આ વિષે વિચાર કરવાને માટે બધા દેડકાની સભા થઈ. તેમાં મોટા દેડકાઓએ 'ડ્રાંઉં ડ્રાંઉં' કરી ખૂબ ભાષણો કર્યાં. તેમણે પેટ ફુલાવી ફુલાવીને લોકોની નિરંકુશ અને સ્વચ્છંદી રહેણીકરણીની ઝાટકણી કાઢી: "આવું તો કેમ નભે? આમ તો આપણો સમાજ તૂટી જાય. કાંઈક પણ વ્યવસ્થા ને નીતિનિયમ તો જોઈએ. સમૂળગી આઝાદી તે કદી હોતી હશે?" વગેરે, વગેરે.

છેવટે ઠરાવ થયો કે, પરમેશ્વર પાસે માગણી કરવી કે, અમને તું રાજા આપ; તે અમને વશ રાખશે. તે પ્રમાણે, દેડકા-સમાજે એક દિવસ ભેગા થઈને આવી માગણી કરી.

દેડકાંની જાત! તે કદી સખની રહે! 'દેડકાંની પાંચશેરી' અમસ્તી કહેવાય છે? પરમેશ્વર આ ક્યાં નહોતો જાણતો? પણ દયા આણીને તેણે આ પ્રાર્થના

સાંભળી અને પહેલું એક લાકડાનું ડીમચું પાણીમાં નાંખ્યું.

ધબાક દઈને તે પડ્યું! તેની બીકથી દેડકાં ચમક્યાં અને જીવ લઈને નાઠાં, ને પાણીમાં પોતપોતાના ખૂણામાં ભરાઈ ગયાં. અને ઘેરેઘેર એક જ વાત મંડાઈ, "ભગવાને રાજા ધબાકસિંહ મોકલ્યો, તે સારું થયું. હવે ઠીક શાંતિ લાગે છે." રાજાનું નામ 'ધબાકસિંહ' પડી ગયું.

ધબાકસિંહ હતા તો ફક્ત ડીમચું! તે બીચારા આમ તેમ તર્યા કરતા હતા. દેડકું તો જાતે હરે ફરે અને કૂદે પણ; અને જો ડ્રાંઉં ડ્રાંઉં માંડે તો કાન પડ્યું કાંઈ સાંભળવા પણ ન દે! પણ એમના રાજા? પવન પાણીને હેલારે આમ તેમ ખસે એ જ!

ધીમે ધીમે દેડકાંમાં પાછો કંટાળો જન્મ્યો. એ ઓછાં જ મનથી ડાહ્યાં થયાં હતાં? ધબાકસિંહનો દાબ તેમને કઠવા લાગ્યો. એક દહાડો એક દેડકાએ હિંમત કરી અને તે ધીમે રહીને પાણીની સપાટીએ આવ્યો ને ડોકું બહાર કાઢ્યું: "જોઈએ તો ખરા કે રાજાસાહેબ શું કરે છે!"

ડીમચું મજામાં તરતું હતું. પણ કદાચ 'ધબાક' કરે તો? એટલે પાસે જવામાં જોખમ હતું; શું છે અને શું નહીં. તેથી ધીમે ધીમે થોડું પાસે જઈ તે દેડકો

જોવા લાગ્યો. કાંઈ ન થયું એટલે વળી આગળ વધ્યો. નિહાળીને જોવા લાગ્યો. એને લાગ્યું, 'ધબાકસિંહ કાંઈ હાલતા જ નથી કે શું? અરે! એને પગ ક્યાં છે?' દેડકો વળી આગળ વધ્યો; ધીમે ધીમે હિંમત કરીને ઠેઠ પાસે ગયો. તોય ધબાકસિંહ તો ન હાલે કે ચાલે, ન બોલે કે કરે! દેડકાની ભડક ભાગી ગઈ. તે તરત જાત પર ગયો — કૂદીને સીધો ધબાકસિંહ પર જ બેસી ગયો; અને ત્યાંથી ડ્રૂંઉં કરી જયનાદ કર્યો.

ઘણે દહાડે દેડકા-જગતમાં ડ્રૂંઉં સંભળાઈ. તે સાંભળી કેટલાક પાણી પર આવ્યા. જુએ તો પોતાનો એક દોસ્ત રાજાને માથે ચડીને બેઠેલો! તેઓ પણ તેની જોડે પહોંચ્યા. પછી તો ધબાકસિંહ પર ચડાચડ અને કૂદાકૂદ મચી. દેડકા-જગતમાં પાછું હતું એવું અંધેર અને અરાજક થઈ ગયું.

દેડકા-જગતમાં પાછી ચિંતા જાગી. તેમણે ફરી પ્રાર્થના કરી — 'આવો રાજા તો અમને કામ ન આવ્યો. અમને ખરો રાજા મોકલો.'

ભગવાને હવે તેમને કામ દેતો રહે એવો રાજા મોકલવાનું નક્કી કર્યું. બીજી વાર મોટો બગલો મોકલ્યો.

આવતાંવેંત બગલો દેડકાં પર તૂટી પડ્યો. જે આવ્યું તેને ચપ ચપ ચાંચમાં લેવા માંડ્યું. આ રાજાએ

તો ધબાકસિંહ પેઠે અવાજય ન કર્યો, અને લાગલું કામ ચલાવ્યું.

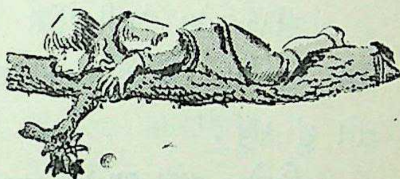
ઘેર ઘેર રાજાની આણ વરતી ગઈ. કેમ કે દરેક ઘેર કોઈનું કોઈ એનો કોળિયો થઈ ચૂક્યું હતું. સૌને થયું, 'રાજા તો આવ્યો! પણ આપણે તો ઓલામાંથી ચૂલામાં પડ્યા! ધીમે ધીમે આ રાજા જ આપણને પૂરા નહીં કરે?'

હવે દેડકા-જગતમાં બીજી જ પ્રાર્થના થવા લાગી, "હે દયાળુ પ્રભુ, આ રાજાથી અમને બચાવ."

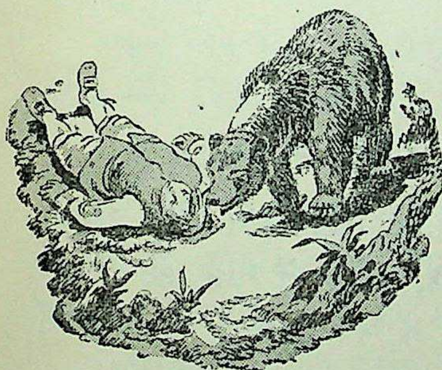
ભગવાને કહ્યું: "તમે માગ્યું તેવું મળ્યું; અને કર્યું તેવું ભર્યું. મેં તો તમને સ્વતંત્ર રહેવાને સરજ્યા છે; પણ તમે એમ વરત્યા નહીં; એટલે બહારથી મેં તમને રાજા મોકલ્યો. તમારે રાજા ન જોઈએ તો તે તમારા હાથની વાત છે. સમજભેર અને સૌ સંપથી રહો અને આડાઅવળી કૂદાકૂદ ન કરો, તો રાજાની હડફેટમાં નહીં આવો. એમ રહેશો તો રાજા તમારે માટે નહીં રહે."

૩

રીંછ અને બે મુસાફરો

બે ભાઈબંધો એક વાર મુસાફરીએ નીકળ્યા. રસ્તામાં એક જંગલ આવતું હતું. બંને જણ વાતો કરતા કરતા જંગલમાંથી પસાર થતા હતા. એવામાં ઓચિંતું સામેથી એક રીંછ આવી ચડ્યું. તેને જોતાંવેંત એક જણ તો વેળાસર પાસેના ઝાડ ઉપર ચડી ગયો. બીજો માણસ ભારે શરીર-વાળો હતો; તે બિચારો એકલો રહ્યો, તેથી મુશ્કેલીમાં આવી ગયો. હવે શું કરવું? એને નસીબ જોગે તરત બુદ્ધિ સૂઝી — તે શ્વાસ બંધ કરી ચતોપાટ જમીન ઉપર સૂઈ ગયો. જાણે મડદું પડ્યું હોય! રીંછ પાસે આવ્યું, અને તેને

સૂંઘવા લાગ્યું. પેલા માણસે શ્વાસ બંધ કરી દીધો હતો. તેને ખબર હતી કે, રીંછ એવું પશુ છે કે તે મડદાને અડતું નથી. એટલે તે તેને સૂંઘીને મડદું માની ચાલતું થઈ ગયું.

રીંછ ગયા પછી પેલો ઝાડ પર ચડેલો માણસ નીચે આવ્યો. તેણે પોતાના મિત્રને પૂછ્યું, 'રીંછે કાનમાં તને શું કહ્યું?'

મિત્રે જવાબ આપ્યો — 'રીંછે એમ કહ્યું કે, ખરે વખતે કામ ન દે કે સાથ ન આપે એવા મિત્રોથી સાવધ રહેજે.'

૪

ઘોડો અને ગધેડો

એક વેપારી હતો. તે ઘોડો અને ગધેડું રાખતો. તેની ટેવ એવી હતી કે, જ્યારે તે માલ લઈને બહાર જાય ત્યારે ગધેડા પર જ બધો લાદતો; ઘોડાને ખાલી જોડે રાખતો.

એક દહાડો ગધેડું બિચારું માંદું હતું. છતાં વેપારીએ તો નિયમ મુજબ તેના પર સારી પેઠે ભાર લાદ્યો, અને તે પરગામ ફેરીએ નીકળ્યો.

ગધેડું આમેય માંદું હતું. અને તેમાં બપોરનો તાપ માથે હતો. એટલે એ તો સાવ થાકી ગયું ને હાંફવા લાગ્યું. જોડે ઘોડો ખાલી જતો હતો એ જોઈ તેને થયું, લાવ ઘોડાને કહું; તે જો થોડો ભાર ઊંચકવા લાગે તો.

આમ વિચારી તેણે ઘોડાને કહ્યું, 'ઘોડાભાઈ, હું માંદો છું અને પીઠ પર ભાર એટલો છે કે હું મરી જઈશ. તમે તેમાંથી થોડો ના લેવા લાગો ?'

ઘોડો પોતાની રવાલની શેખીમાં ઠમક ઠમક ચાલતો હતો. તેનો મિજાજ માતો નહોતો; અને પાછો તે અડિયલ હતો. તેણે કહ્યું, 'હું શું કામ ઊંચકું ? તારો ભાર તું જાણે.'

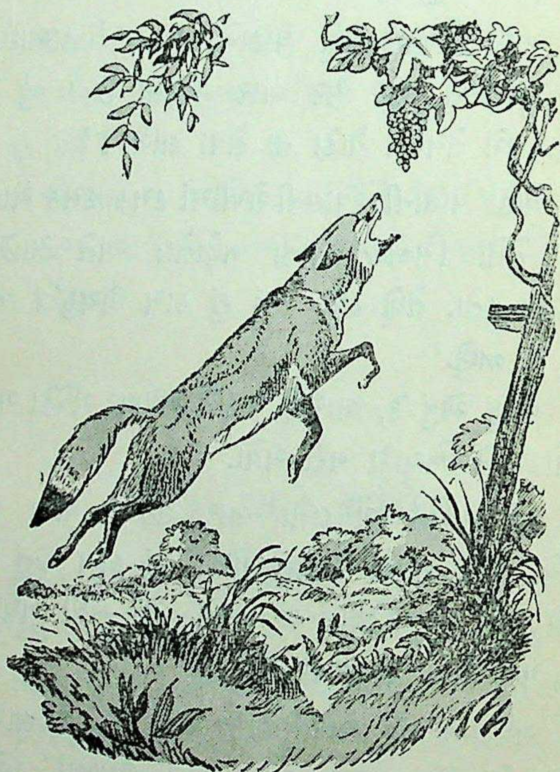
બન્યું એવું કે, ભારથી થાકીને ખરેખર ગધેડો ગબડી પડ્યો અને બિચારો મરી ગયો.

હવે માલિકે ગધેડાનો ભાર લઈને ઘોડા ઉપર નાખ્યો. અને મરેલા ગધેડાનું ચામડું શું કામ જતું કરે ? એટલે એણે ચામડિયાનું ઘર આવે ત્યાં સુધી ગધેડાની લાશ પણ ઘોડા પર લાદી દીધી !

ગધેડાએ કહ્યું ત્યારે થોડોકેય ભાર ન લેવા લાગનાર ઘોડાભાઈ હવે આખો ભાર અને ઉપરથી ગધેડાને ઊંચકીને ચાલવા લાગ્યા ! ખોટો મિજાજ કરીએ તો તે ઊતર્યા વગર ન રહે.

૫

લાલચુ શિયાળ અને ઊંચી દ્રાક્ષ

એક શિયાળ હતું. તેને કકડીને ભૂખ લાગી. આમ તેમ ફરતાં કાંઈ લાગ ખાય તો ચોરી ખાવા તાકતું

હતુ. નસીબ જોગે એક જણનો દ્રાક્ષનો માંડવો તેને જડી ગયો.

માંડવા પર મજેદાર દ્રાક્ષની લૂમોની લૂમો લચી રહી હતી. મોંમાં પાણી આવે એવી સુંદર હતી. પણ એક વાતે વાંકું હતું — તે જરા ઊંચે હતી.

તે લેવા માટે શિયાળે છલંગો મારવા માંડી. આમથી તેમથી કેટલીય વાર તેણે કૂદાકૂદ કરી. પણ કેમે કરીને દ્રાક્ષે પહોંચાયું જ નહીં. હવે શું કરવું?

શિયાળ લુચ્ચું ગણાય છે. લાલચનું માર્યું દ્રાક્ષ ખાવા તો ગયું, પણ બરોબર બન્યું. તે એ કબૂલ કરે તો લુચ્ચું શાનું? એટલે, નિરાશ થઈને જતાં જતાં તે પતરાજીમાં કહે, "કાચી નચ ને ખાટી ચૈડ એ દ્રાક્ષને કોણ ખાય! સારું થયું મેં ન ખાધી; નહીં તો માંદું પડાત.'

પડીએ પણ તંગડી ઊંચી રાખવાનો સ્વભાવ આવો જ છીછરો હોય છે.

૬

જેવા આપણે તેવા સામા

કૂતરો અને ગધેડું સાથે જતાં હતાં. ગધેડા ઉપર ભાર લાદ્યો હતો; તેમાં ખાવાનું ભાથું પણ હતું.

જવાનું લાંબું હતું. વચ્ચે બંનેને ભૂખ લાગી. ગધેડું તો તરત રસ્તા બાજુ જે કાંઈ ઊગ્યું હતું તે ચરવા મંડયું. કૂતરો વિમાસણમાં પડયો.

કૂતરાએ ગધેડાને કહ્યું — તારા પર લાદેલા ભાથામાંથી મને રોટલો આપ.

ગધેડું મિજાજમાં આવીને કહે — હું શેનું આપું? મારી પેઠે તું પણ આમ ચરીને પેટ ભર. બહાર નીકળીએ તો વિચાર કરીને નીકળીએ ને?

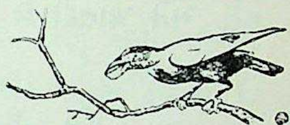
એવામાં સામેથી એક વરુ આવતું દેખાયું. તે જોઈ ગધેડાના તો રામ રમી ગયા. તે બીકનું માર્યું ધ્રૂજવા લાગ્યું. પોતાના સાથીને કહે — કૂતરાભાઈ, વરુ જો મને મારવા આવે તો તમે મને બચાવશો ને? તમે મારી મદદમાં નહીં આવો?

કૂતરાને લાગ આવ્યો. તે કહે — ના; જે એકલપેટા થઈને ખાય તે એકલવીર થઈને લડે. હું નહીં ઊભો રહું.

એમ કહીને કૂતરો ત્યાંથી જતો રહ્યો, અને ગધેડું એકલું રહ્યું. પણ તેમાં એ કોનો વાંક કાઢે? જેવું કર્યું તેવું ભર્યું! સામા પાસેથી જેવી સારાશની આશા રાખીએ તેવી આપણે તેના ભણી દાખવવી જોઈએ ને?

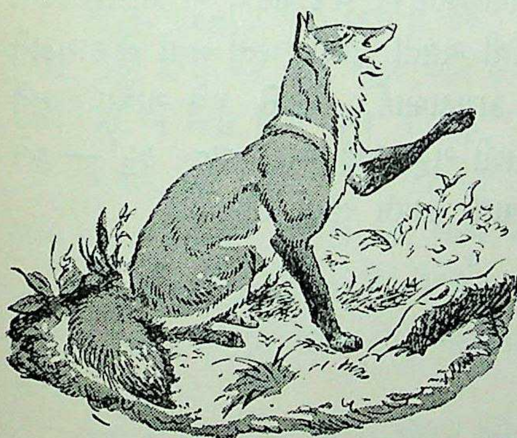
૭

કાગડો અને શિયાળ

પક્ષીઓમાં કાગડો ભારે ચપળ અને બડો પહોંચેલ ગણાય છે. પરંતુ ખુશામદ એવી ચીજ છે કે તે પણ તેનાથી છેતરાઈ ગયો!

એક કાગડાએ એક જણના રસોડા આગળથી ભાખરીનો ટુકડો ઉઠાવ્યો. એ લઈને તે એક ઝાડની ડાળી ઉપર જઈને બેઠો.

એક શિયાળે આ જોયું. તેણે કાગડાની ભાખરી ખાવા મનસૂબો કર્યો. અને તે પેલા ઝાડની નીચે જઈને બેઠું. પછી કાગડા ભણી મોં ઊંચું કરીને તેને એ કહેવા લાગ્યું —

'કાગડાભાઈ, શું તમારું રૂપ છે! આજે તમે કેવા શોભો છો? શું તમારાં પીંછાં! તે કેવો ઝગારો મારે છે? તમારું રૂપ જોઈને હું તો છક થઈ જાઉં છું. આ પરથી મને એમ થાય છે કે, તમારો કંઠ તો ત્યારે કેવોય મીઠો હશે. મને ખાતરી છે કે, પક્ષીમાત્રમાં મધુરું ગાનાર તો તમે જ હશો.'

આ સ્તુતિ સાંભળીને કાગડો રાજી થઈ ગયો. એક વાર તો તેનેય લાગ્યું કે, પોતે કોકીલ કરતાંય ચડે! અને લાગલું મોં ઉઘાડી તે 'કા . . . કા . . .' ગાવા લાગ્યો! એની સાથે ભાખરીનો ટુકડો તરત નીચે પડી ગયો. ટાંપીને નીચે બેઠેલા શિયાળભાઈએ ચપ લઈને એ મોંમાં ઝડપી લીધો અને ત્યાંથી ચલતી પકડી. જતાં જતાં તે કાગડાને કહેતું ગયું, 'કાગડાભાઈ, નિરાંતે હવે ગાઓ. મને મધુરું ભોજન મળી ગયું. પણ એક વાત કહું — હવે પછી ખુશામતિયાથી સાવધ રહેતાં શીખજો.'

સેવાને નામે સોદો

બહુ પહેલાંના વખતની વાત છે. એક નગર પર તેના દુશ્મનો ચડી આવે એવી બીક હતી. તેથી નગરનાં બધાં માણસો ભેગાં થયાં અને વિચાર કરવા લાગ્યાં કે, શહેરના રક્ષણને માટે તેની ચારે બાજુ કોટ બાંધવો જોઈએ; કેવો કોટ બાંધીશું ?

સૌ સૌની સમજ પ્રમાણે લોકો સૂચનાઓ આપવા લાગ્યાં.

ઈંટો પાડનારો એક દલવાડી કહે, 'ઈંટોનો કિલ્લો બાંધો; ઈંટ જેવી ઈંટ હશે, પછી એને કોણ તોડી શકશે ? અમે જોઈએ તેવી ઈંટો પૂરી પાડીશું.'

સુથાર કહે, 'કોટ જેવો કોટ કરો તો લાકડા વગર ચાલે ? લાકડાનું કામ ઉપાડો, તો અમે જરૂર એ કરીશું.'

આમ જ બીજા પણ પોતપોતાના ધંધાની ચીજ આગળ કરવા લાગ્યા. ધંધો કરી ખાવાનો લાગ આવ્યો તે કોણ ચૂકે ?

આ સાંભળી એક ઘરડો ખેડૂત ઊભો થયો ને કહે, 'જુઓ ભાઈઓ, કોઈનો ધંધો જાગે ને વધે એના કરતાં રૂડું શું ? આપણા ભાઈઓનો ધંધોરોજગાર ખીલે

એ તો સારું છે; અને એમાં કોઈને વાંધો જ ન હોય. પણ આપણે અત્યારે તો આખા નગરનો વિચાર કરવાનો છે. ધરતી માતાની રૂડી માટી એવી ઉમદા ચીજ છે કે, તેમાં તીર પણ રોકાઈ જશે. એટલે કિલ્લો તો માટીનો જ કરવો. અને તેમાં મોટી ફાયદાની વાત એ છે કે, એમ કરો તો આખા ગામનાં નાનાં મોટાં બૈરાં છોકરાં બધાં માણસો અને ઢોર પણ તે કામમાં તરત લાગી જઈ શકે. ઝાઝા હાથ રળિયામણા. એટલે હું તો એવું સમજું છું કે, કોટ માટીનો કરવો અને ઝટપટ સૌએ કામે વળગી જવું. આ કામ આખી વસ્તીનું સહિયારું અને સરખા હિતનું છે. એમાં સ્વાર્થની કે પોતાના લાભના સોદાની બુદ્ધિથી વિચાર કરીશું તો નગર ખોઈ બેસીશું.'

ડાહ્યા ખેડૂતની વાત સૌને ગમી. અને નગરની આફતમાંથી પણ ધંધો કરી લેવાનું તાકનારા પેલા લોકો શરમાઈને શાંત થઈ ગયા.

સેવા અને વેપારનો સોદો બે સાથે ન થઈ શકે. એમ કરવા જનાર પોતાનું ને દેશનું બેઉ બગાડે.

૯

મૂરખ મિત્ર

સમજ કે વિવેક જો ન હોય તો ગુણ પણ નકામો નીવડે છે.

એક માણસે રીંછ પાળ્યું હતું. બંને મિત્ર થઈ ગયાં હતાં. એક વાર તે માણસ રીંછને લઈને જતો હતો. બપોરનો વખત હતો; તે રસ્તામાં એક ઝાડ નીચે આરામ કરવા સારુ સૂતો. રીંછ પાસે બેઠું હતું.

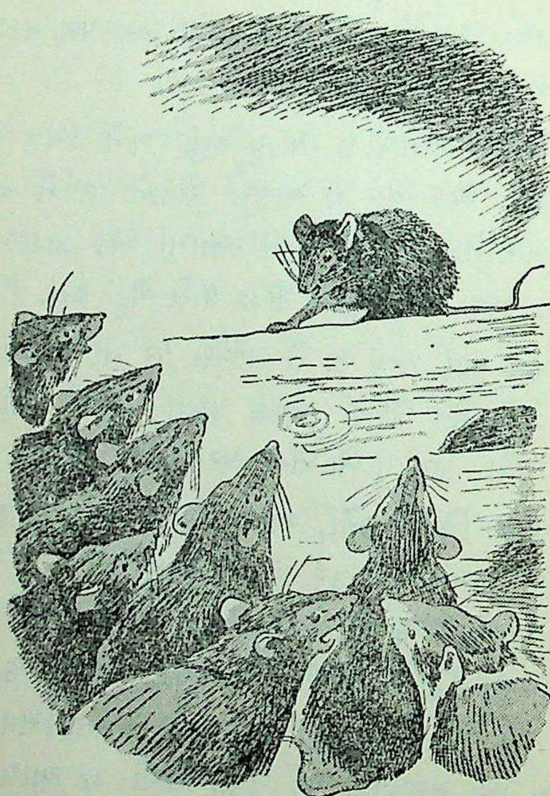
હવે એવું બન્યું કે, તે માણસ પર માખો આવીને બેસે. તેથી તેને ઊંઘમાં ખલેલ પડતી હતી. છતાં તે જંપી ગયો. પણ માખો તેના પર બેસતી હતી.

રીંછે વિચાર કર્યો, આ માખો મારા મિત્રને પજવે છે. લાવ એમને પૂરી કરું. એમ વિચારી તે એક મોટો પથરો પાસેથી ઊંચકી લાવ્યું અને માખો બેઠી હતી તેમના પર ફેંક્યો. આથી માખો ઊડી ગઈ ને કેટલીક મરી પણ ગઈ હશે. પરંતુ તેની સાથે રીંછનો મિત્ર પેલો માણસ પણ મરણતોલ થઈ ગયો. એથી જ આપણામાં કહેવત છે કે, મૂરખ મિત્ર કરતાં દાનો દુશ્મન કે શાણો શત્રુ સારો.

૧૦

યોજના અને તેનો અમલ

યોજના કરવી અને તેનો અમલ કરવો એ બેમાં કેટલું બધું અંતર છે?

એક વખત બધા ઉંદરોએ સભા ભરી. તેઓ કહે, 'આ બિલાડીના ત્રાસથી તો તોબા! તેનો કાંઈક ઉપાય કર્યે જ છૂટકો છે; આ ત્રાસમાં તો જિવાય જ કેમ?'

નવજુવાન ઉંદરો કહે, 'આપણે કોઈક યુક્તિ કાઢવી જ જોઈએ. કશીક એવી યોજના વિચારી કાઢવી જોઈએ કે, બિલાડી કોઈ રીતે ફાવે જ નહીં.'

ભાત ભાતના વિચારો સભામાં રજૂ થયા. પણ તેમાંથી એક કામનો ન લાગ્યો. છેવટે એક ચબરાક નાનો ઉંદર કહે, 'જુઓ, મને એક વિચાર આવ્યો છે. એ એવો છે કે, તેથી હમેશ માટે ઉકેલ થઈ જાય. હું એમ કહું છું કે, બિલાડીને કોટે ઘંટડી બાંધી દઈએ તો કેવું! પછી તે છાનીમાની કદી આપણા ઉપર હલ્લો નહીં કરી શકે. ઘંટડી ખખડે કે આપણે છૂ થઈ જવું.'

બધા નવજુવાન ઉંદરો આ યુક્તિ સાંભળી ખુશ ખુશ થઈ ગયા. તેઓ પોતાના મહા યુક્તિબાજ મિત્રની બુદ્ધિનાં મનમાં વખાણ કરવા લાગ્યા. હવે બિલાડી જખ મારે છે, એમ જ એમને ઘડીભર તો થઈ ગયું!

એવામાં એક ઘરડો ઉંદર કહે, 'આ જુવાનિયાની વાત તો ઉમદા છે. જો એમ થાય તો ટાઢે પાણીએ ખસ જાય. પણ એક વાત છે — બિલાડીને કોટે ઘંટડી કોણ બાંધશે?'

સભા ઓચિંતી વિચારમાં પડી ગઈ. સૌને લાગ્યું કે, આ મુદ્દો સાચો છે; એકડા વગરનાં મીડાં મૂક્યા કરવાથી શું વળે? યોજના તો આબાદ છે; પણ એના અમલનું શું?

૧૧

રીંછ અને બકરો

કેટલીય વાર ખોટા મમતમાં આવી જઈ માંહોમાંહે કેવો ખોટો ઝઘડો કરી નાખીએ છીએ! તેથી બંનેને ફાયદાને બદલે નુકસાન જ થાય છે, બેની લડવાડમાં ત્રીજો જ ફાવી જાય છે.

ઉનાળાના દિવસ હતા. તાપ બરોબર પડતો હતો. એક રીંછ પાણી પીવા એક નાના ઝરા પાસે આવ્યું. એક બકરું પણ ત્યાં જ આવી ચડ્યું. તેને પણ પાણી પીવું હતું. કોણ પહેલું પીએ તે બાબતમાં બન્ને વચ્ચે તડાતડી થઈ.

રીંછ — ખબરદાર, તેં પાણી પીધું તો. હું પહેલું પીઉં, પછી તારે પીવું હોય તો પીજે.

બકરું — કેમ! હું શું કામ પાછળથી પીઉં? હું પહેલું પીશ.

આમ બે વચ્ચે બોલાચાલી શરૂ થઈ. કોઈ પોતાની વાત છોડે નહીં. બેઉ લડશે કે શું, એવો ઘાટ થયો. અને રીંછ બકરાને મારવા પણ તડતું હતું; ત્યાં એની નજર ઊંચે આકાશમાં ગઈ. ત્યાં કેટલાંક ગીધ તાકી રહ્યાં હતાં. 'આ બે જણ લડે, તો મજા પડે. કોકનું કોક મરશે ને આપણને ખોરાક મળશે—' આમ વિચારી તે રાજી થતાં હતાં.

રીંછે આ જોયું. તે સાનમાં સમજી ગયું ને બકરાને કહે, 'અરે ભાઈ, તું પહેલું પી; પછી હું પીશ. હૂંસાતૂંસી કરીને મારામારી કરીએ તો કોનું ભલું થવાનું હતું? પેલાં ગીધ ઉપર તાકી જ રહ્યાં છે. તેના કરતાં આ અમૃત જેવું પાણી પીને બેઉ બચીએ એ કેવું સારું?'

બકરો પણ સમજ્યો. ખોટી પતરાજી છોડી બંનેએ પછી પાણી પીધું અને ગીધ નિરાશ થઈને બીજે ચાલ્યાં ગયાં.

તેઓ જો પતરાજીમાં પડી જઈને લડત તો પાણી પીવાનું તો બાજુએ રહેત; મળત વગરમફતની મારામારી અને મરણ.

૧૨

ઘેટાં-ચોર વરુ

પાપનો ઘડો કોક ને કોક દહાડો પણ ફૂટ્યા વગર ન રહે, એમ આપણે માનીએ છીએ.

એક વરુ હતું. એણે વિચાર કર્યો, 'ઘેટાં બકરાં તો રોજ જંગલમાં ચરવાને આવે છે; પણ મને જોઈને તે નાસી જાય છે; તેમનો રખેવાળ તરત ચેતી જાય છે. આથી ફાવતું નથી; અને કેટલીય વાર તો શિકાર વગર ભૂખે મરવું પડે છે. આનો ઉપાય કરવો જોઈએ.'

તેણે વિચાર કર્યો કે, 'હું જો ઘેટાનો વેશ લઈને ટોળામાં ઘૂસું તો લાગ મળે.' તે પરથી તેણે ઘેટાનું ચામડું આણ્યું અને તે ઓઢીને પોતે ઘેટું બની ગયું.

આમ ઘેટાનો વેશ લઈ તે ટોળામાં ભળવા લાગ્યું. ટોળાનો રખેવાળ બધો વખત ઓછો નજર રાખતો હોય છે! એની નજર આઘીપાછી હોય તેનો લાગ જોઈ, તે રોજ એક એક બચ્ચાને હડપ કરવા લાગ્યું. તે એવું કરતું કે, ચરવાને બહાને બચ્ચાને આઘુંપાછું દોરી જાય અને ઓથામાં લઈ જઈ મારી ખાય.

આમ વરુની યુક્તિ કેટલાય દિવસ સુધી આબાદ ચાલી. છેવટે એક દહાડો એના પાપનો ઘડો ભરાયો.

તહેવારનો દહાડો હતો. રખેવાળે તે દહાડે પોતાને ત્યાં મિજબાની રાખી હતી. તેથી તેણે એક સારું જોઈને ઘેટું વધેરી ખાવા વિચાર કર્યો. રોજ ચોરી ખાઈને તાજું તગડું થયેલું પેલું વરુ એને પસંદ પડ્યું. 'આ ઘેટો મજાનો જાડો છે; સૌને થઈ રહે એટલો છે. એને જ આજે ઝબે કરું'— આમ મનમાં વિચારીને રખેવાળે પેલા ઘેટાના ચામડામાં સંતાયેલા વરુભાઈને ઘેટું માનીને પકડ્યા અને ત્યાં ને ત્યાં જ ઝબે કરી દીધા!

ખાઈ ખાઈને મજા કરવા માટે વરુએ રસ્તો તો સારો શોધ્યો હતો. તેથી તે તગડું થયું ને મજા પણ બહુ માણી. પણ એના તગડાપણાએ જ એનું મોત પણ આણ્યું! ભરવાડે એને રાતુંમાતું જોઈને જ પસંદ કર્યું હતું ને?

ઈશ્વરની દુનિયામાં આમ ચાલે છે. આપણે તેથી જ એમ પણ કહીએ છીએ કે, "મિયાં ચોરે મૂઠે, પણ અલ્લા ચોરે ઊંટે." વરુ તો એમ જ માનતું હતું કે, હવે જિંદગીભર લહેર થઈ ગઈ! શિકાર કરી ખાવાનો સહેલો રસ્તો મળી ગયો; હવે કશી વાતે ઉજાગરો ન રહ્યો! ત્યાં તો તેનું આવી બન્યું અને એ જ બીજાનો કોળિયો બની ગયું!

૧૩

બળથી કળ ચડે

બળ કે સત્તા એવી ચીજ છે કે, તેમાંથી ગર્વ કે અભિમાન આવી જાય છે, ને તેમાંથી થાપ ખાવી પડે છે.

એક વાર સૂર્ય અને વાયુ વચ્ચે ચડસાચડસી થઈ. વાયુ કહે, હું તારાથી જબરો છું; ગમે તેવડા મોટા પહાડ-પર્વત ને ઝાડી-જંગલોને ઉરાડી મૂકું એવો હું જોરાવર છું.'

સૂર્ય કહે, 'હું એવો છું કે જળ-થળને સૂકવીને બાળી નાખું; ઝાડપાલો ખલાસ કરી મૂકું.'

બે વચ્ચે વાદ વધી પડ્યો. તેવામાં નીચે પૃથ્વી પર બંનેની નજર ગઈ. એક માણસ રસ્તે જતો હતો. વાયુ કહે, 'નાહક વાત કરવાથી ફાયદો શો? મારુ શરત: પેલો માણસ જાય છે તેનો કોટ જે કઢાવે તે જબરો.'

સૂર્યે તે કબૂલ કર્યું અને વાયુને કહ્યું, 'ત્યારે તમે તમારું બળ ચલાવો. જુઓ, કોટ કઢાવી શકો છો?'

વાયુને કાંઈ પણ ઉરાડી મૂકવાના પોતાના જોરનું ભારે અભિમાન હતું. તેણે હસતાં હસતાં વાવાનું શરૂ કર્યું.

પવન વાવા લાગ્યો. પેલા માણસનાં કપડાં ઊડવા લાગ્યાં. તેણે તે બરાબર દબાવી રાખીને ચાલવા માંડ્યું. જેમ જેમ વા વધારે વાતો ગયો, તેમ તેમ તે પોતાનો કોટ વધારે ને વધારે જોરથી પકડતો ગયો! કેમે કરતાં કોટ ઊડી ન શક્યો. વાયુદેવ થાક્યા.

હવે સૂર્યની વારી આવી. તેણે તપવાનું શરૂ કર્યું. તાપ વધ્યો તેમ બફારો થવા લાગ્યો. વા બંધ થયો.

પેલો વટેમાર્ગુ તાપથી હેરાન થવા લાગ્યો. એટલે પહેલાં તો તેણે કોટનાં બટન કાઢી ચાલવા માંડ્યું. તોય બફારો ઓછો ન થયો. સૂર્ય પોતાની કળા વધારતો હતો. છેવટે વટેમાર્ગુએ કોટ કાઢી હાથમાં લીધો અને ચાલવા માંડ્યું.

સૂર્યની જીત થઈ. બળ વાપરી ઝૂંટાઝૂંટ કરાવવા જતાં વાયુદેવ હાર્યા; કળે કળે કામ લેતાં સૂર્યદેવ જીત્યા.

આપણામાં કહેવત છે કે, બળે ન થાય તે કળે થાય.

૧૪

ખોટી બૂમાબૂમ

ગાડા નીચે કૂતરું ચાલે અને કહે કે, ગાડું હું ખેંચું છું! આ આપણી વાતને મળતો એક મજેદાર ટુચકો ઈસપે એક પ્રસંગે કહેલો. જોકે એની ખૂબી જરા જુદી છે.

એક ગાડાવાળો ગાડામાં બરોબર ભાર ભરીને લઈ જતો હતો. ગાડાનાં પૈડાં જોરથી કડૂડ કડૂડ કરતાં હતાં. ગાડાવાળો આથી ચિડાયો. તે કહે, 'અલ્યાં, તમને કયો ભાર ખેંચવો પડે છે કે તમે બુમરાણ કરો છો? ભાર ખેંચે છે તો આ મારા બળદિયા. તમને શું જોર પડી ગયું? બાપડા બળદ તો કાંઈ બોલતા નથી, ને તમે નકામાં ચીસાચીસ કરી ત્રાગું માંડો છો!'

પીડા પડે કોકને અને બુમરાણ માંડે બીજો! એવું આપણા વ્યવહારમાંય ઘણી વાર જોવા નથી મળતું? જેઓ બહુ બૂમબરાડા પાડે તેઓને કાંઈ ખાસ બહુ ઘા પડી ગયા હોય છે, એવું હમેશ નથી હોતું.

૧૫

પરોપદેશે પાંડિત્ય

એક વાર એક કરચલાએ તેના બચ્ચાને કહ્યું, 'બેટા, તું સીધો ચાલતો જ નથી! જ્યારે જોઉં છું ત્યારે તું વાંકો વાંકો જ ચાલે છે; એમ કેમ?'

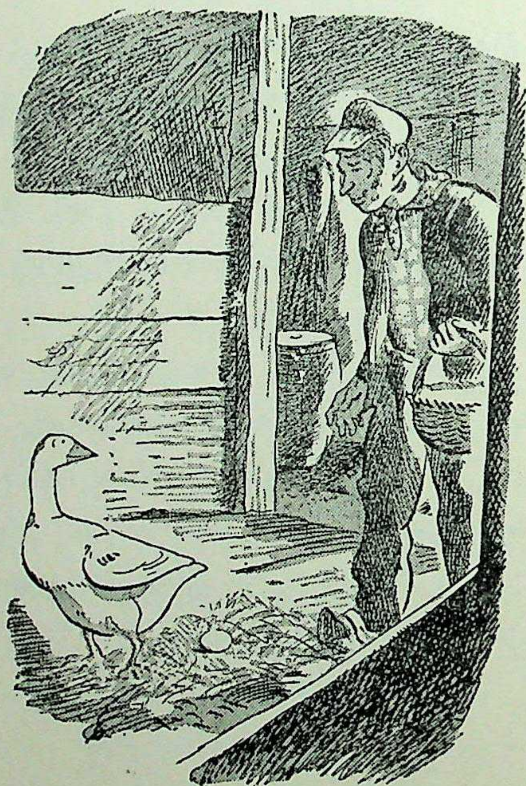
બચ્ચું કહે, 'મા, તું મને જેમ દેખાડે તેમ હું ચાલું. મને દેખાડ કે મારે સીધું કેવી રીતે ચાલવું; એટલે હું તેમ ચાલીશ.'

કરચલા વાંકાચૂંકા જ ચાલે છે. તે જેવું ચાલતા હતા તેવું જોઈને એમનાં બચ્ચાં શીખ્યાં હતાં. એટલે કરચલાની મા તેના બચ્ચાને બીજી કઈ રીત શીખવવાની હતી?

તેથી જ કહેવાય છે કે, કહીએ તે કરવું સારું; પરોપદેશે પંડિતાઈ કામ નથી દેતી.

૧૬

લોભે લક્ષણ જાય

એક જાદુઈ બતક હતી. રોજ તે એક સોનાનું ઈંડું મૂકતી. આથી તેનો માલિક ખુશ ખુશ થઈ જતો.

સોનાનું એક ઈંડું રોજ મળે તેથી પેલો માણસ ધીમે ધીમે મોટો ધનવાન થવા લાગ્યો. રોજ સવાર પડે કે પહેલું કામ તે એ કરે કે, બતકનું ઈંડું લઈ આવવું. ઈંડું હાથમાં લેતાં તેના હરખનો પાર નહીં રહેતો. જેમ જેમ સોનું મળતું ગયું તેમ તેમ તેનો લોભ વધતો ગયો. પછી લોભને ઓછો જ થોભ હોય છે!

એક દહાડો સવારે રોજ પેઠે તે સોનાનું ઈંડું લાવ્યો. પછી તેની સ્ત્રીને કહે, "આમ રોજ એક એક ઈંડાની વાટ ક્યાં સુધી જોયા કરવી? એના કરતાં, બતકના પેટમાં છે, તે બધાં ઈંડાં એકસાથે કાઢી લઈએ, તો આમ વાટ તો ન જોવી પડે! પછી તો તડાકામાં આપણી પાસે ધનનો પાર નહીં રહે."

લોભ અને અક્કલમાં ધણીધણિયાણી સરખાં જ હતાં. ધણિયાણીએ ધણીની વાતમાં હાજિયો પૂર્યો; અને બંનેએ મળીને સોનાનાં ઈંડાં મૂકનારી પોતાની બતકને વધેરી પાડી. પછી તેના પેટમાંથી સોનાનાં ઈંડાં કાઢવા તેનું પેટ ચીર્યું. તેમાંથી શું મળ્યું તે કહેવાની જરૂર નથી.

લોભના માર્યા આપણે ઘણી વાર આ માણસ ને તેની સ્ત્રી પેઠે જ વર્તીએ છીએ. પણ પોતાની લીંટ પોતાને ન ગંધાય, તેમ જ આપણને, લોભે લક્ષણ જાય છે, તે જણાતું નથી.

૧૭

ચોર અને તેની મા

એક છોકરો હતો. નાનપણથી તેને ચોરી કરવાની ટેવ પડી હતી. કાંઈનું કાંઈ ચોરી લાવે અને એની માને આપે. મા પણ એવી કે, તેને તેમાંથી વારવાનું કે વઢવાનું તો ક્યાં રહ્યું!,— ઊલટી તે હસી કાઢીને કહે, "ઠીક બેટા, કોઈ જાણતું નથી, પછી શો વાંધો છે?"

છોકરો મોટો થયો; ચોરીની ટેવ વધતી ગઈ. પછી તો તે ભારે મોટી ચોરીઓ પણ કરવા લાગ્યો. તેમાં એક વાર તે એવું કરી બેઠો કે, તેને અદાલતમાં દેહાંતદંડની — ફાંસીની સજા મળી!

ફાંસી રોપાઈ છે. તે છોકરાને તે પર ચડાવવાને આણવામાં આવ્યો. તેમ કરતા પહેલાં ન્યાયાધીશે તેને કહ્યું, 'તારી કાંઈ છેલ્લી ઇચ્છા છે? હોય તો કહે.'

છોકરો — મારી માને મળવાની મારી ઇચ્છા છે.

તેની માને બોલાવી આણી. છોકરાએ કહ્યું, 'મારે તેને કાનમાં છાની વાત કરવી છે.'

મા દીકરા પાસે ગઈ. છોકરાએ તેના કાન આગળ મોં કરી, કાંઈ કહેવાને બદલે તેનો કાન કરડી ખાધો!

આ જોઈ ત્યાં એકઠા થયેલા લોકોમાં હાહાકાર થઈ ગયો: "આ તે કેવું! મા જેવી મા જોડે તે આમ કોઈ પુત્ર વર્તતો હશે?"

મા પણ આભી બની ગઈ. તે દુઃખની મારી રડવા તો લાગી, પણ તેના હાલ પેલી આપણી કહેવત જેવા હતા—'ચોરની મા કોઠીમાં મોઢું ઘાલીને રૂએ.' તે લોકોને શું કહે?

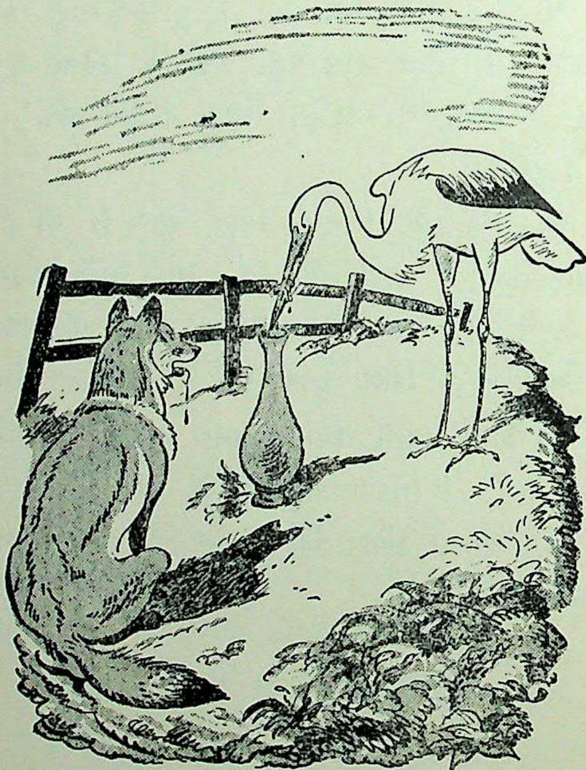
છોકરાએ કહ્યું, "તમને નવાઈ લાગે છે એ ઠીક છે. પણ તેમાં મેં ખરાબ નથી કર્યું. મારી માએ વેળાસર ચોરી કરતો મને રોક્યો હોત, તો આ દહાડો ન આવત. તેથી ચિડાઈને તેને શિક્ષા કરવા માટે મેં આમ કર્યું છે."

મા રોતી રોતી અને પુત્રના મૃત્યુથી નિસાસો નાંખતી ગઈ: "છોકરો ખરું કહે છે. રોગ પેઠે પાપને પણ મૂળમાંથી જ ડાંભવું જોઈએ. મારું પાપ મારા પુત્રને પણ નડ્યું!"

૧૮

શિયાળ અને બગલો

શિયાળ અને બગલો બે ભાઈબંધ હતાં. એક દિવસ શિયાળે બગલાને નોતરું આપ્યું, 'બગલાભાઈ, કાલે મારે ત્યાં જમવા ના આવો?'

બગલો — 'ખુશીથી આવીશ.' અને તે ગયો.

શિયાળે મજાની ખીર બનાવી હતી. એ તેણે એક મોટી થાળીમાં કાઢી અને બગલાભાઈને કહ્યું, 'પધારો, જમણ તૈયાર છે.'

શિયાળે એક બાજુથી ખીર ચપ ચપ ચપાટવા માંડી. બગલો ચાંચ થાળીમાં નાંખે, પણ તે જરાક તેમાં ડૂબે. એટલે ખાતાં ફાવે નહીં. શિયાળ તો બધી ખીર ચપાટી ગયું! જમણ પૂરું થયું. બગલાભાઈએ જવાની રજા માગી.

શિયાળ — બગલાભાઈ, તમને જો જમણ ન ગમ્યું હોય તો માફ કરજો. મને તો આવડ્યું એવું કર્યું.

બગલો — અરે, એમાં માફ શું કરવાનું? મારે તમારો આભાર માનવો જોઈએ. અને સામેથી મારેય તમને જમણનું નોતરું આપવું ઘટે. કાલે મારે ત્યાં જરૂર આવજો.

શિયાળ બીજે દિવસે બગલાને ત્યાં ગયું. બગલાએ એક ઊંચી શિરોહીમાં ખાવાનું પીરસ્યું અને શિયાળને કહ્યું, 'પધારો, જમણ તૈયાર છે.'

હવે બગલાભાઈનો લાગ હતો. લાંબી ચાંચ શિરોહીમાં નાંખી તે તો બરોબર મજાથી ચપાટવા લાગ્યા. બિચારું શિયાળ તો પાસે મોં તાકતું બેસી રહ્યું. શિરોહીમાંથી તે

કેવી રીતે ખાય? તેથી બહાર ઢળેલું કે શિરોહીને લાગેલું હોય તે ચાટીને મન વાળ્યું.

હવે શિયાળને જવાનો વખત થયો. બગલો કહે, 'તમને જમતાં ન ફાવ્યું, છતાં માફ કરવાનું મારે કહેવું નથી. તમે જેવું કર્યું તેવું પામ્યા, એમાં માફી શી?'

શિયાળ ચૂપચાપ ઘર ભણી વિદાય થયું. ફરી બે જણ ભેગાં થયાં નહીં. સ્વાર્થની સગાઈ કેટલી નભે!

૧૯

સૂવર અને શિયાળ

એક સૂવર ઝાડના થડ જોડે તેનો આગળનો દંતૂસળ ઘસતું હતું. એક શિયાળે આ જોયું. તેને એની મશ્કરી કરવાનું મન થઈ આવ્યું. ઊભું રહી સૂવરને તે કહે — કેમ કાંઈ દંતૂસળ ઘસો છો? કોઈ જોડે લડવાનું કે કોઈને મારવાનું તો દેખાતું નથી! શિકારી પણ આવ્યો નથી.

સૂવર — ખરી વાત. ભય કે લડાઈનો મોકો નથી, એ સાચું. પણ તે આવે ત્યારે તો મારે બીજું જ કામ કરવું જોઈશે, એ તો જાણો છો ને?

આગ લાગે ત્યારે કૂવો ખોદવા ન બેસાય.

સમાજશિક્ષણને લગતાં અન્ય પુસ્તકો

સ્વરાજ એટલે શું?	મગનભાઈ દેસાઈ	૦–૭–૦
આપણા દેશમાં આપણું રાજ્ય	,, ,,	૦–૭–૦
આપણું પરમ યંત્ર	,, ,,	૦–૬–૦
પ્રાચીન શીલ કથાઓ	ગોપાળદાસ પટેલ	૦–૭–૦
વેર અને બદલો	,, ,,	૦–૭–૦
વેર અને અવિચાર	,, ,,	૦–૬–૦
નીતિ અને ધર્મ	,, ,,	૦–૬–૦
મલેરિયા	વિઠ્ઠલદાસ કોઠારી	૦–૭–૦
આહાર અને પોષણ ભા૦ ૧	ઝવેરભાઈ પટેલ	૦-૧૦-૦
,, ,, ,, ભા૦ ૨	,, ,,	૦-૧૨-૦
ઘરમાખી	બંસીધર ગાંધી	૦–૭–૦
ટાઈફોઈડ	,, ,,	૦–૯–૦
પાણી	,, ,,	૦-૧૦-૦
મીઠું	,, ,,	૦-૧૨-૦
બોધક ટીકડીઓ	મુકુલભાઈ કલાર્થી	૦-૧૨-૦
શીલ અને સદાચાર	,, ,,	૦–૬–૦
જાણવા જેવી વાતો	,, ,,	૦.૩૫ ન. પૈ.
પચાસ પ્રેરક પ્રસંગો	,, ,,	૦-૧૦-૦
ચીન દેશનાં કથાનકો	,, ,,	૦-૧૦-૦
મોટાં માણસોનાં મન	,, ,,	૦–૯–૦
ભક્તરાજ	,, ,,	૧–૦–૦
પ્રતિભાનું પોત	,, ,,	૦–૬–૦
માનવજીવનનું ઝવેરાત	,, ,,	૦–૬–૦
જીવન અને મરણ	,, ,,	૦–૬–૦
ધર્મ-સંસ્થાપકો	,, ,,	૦–૬–૦
સંત-સમાગમ	,, ,,	૦–૬–૦
શેખ સાદીની બોધકથાઓ	,, ,,	૦–૮–૦
સંતોની જીવનપ્રસાદી	,, ,,	૦–૬–૦

પ્રાપ્તિસ્થાન
નવજીવન કાર્યાલય
અમદાવાદ ૧૪ — મુંબઈ ૨